

Самко Алла

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник відділу андрагогіки

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна

НАПН України,

м. Київ, Україна

alla-samko@ukr.net

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглянуто сутність і зміст поняття «професійна самореалізація»; вказано на взаємозв'язок між професійною діяльністю та мотивацією. Окреслено основні риси, компоненти та функції мотиваційної сфери. Наголошено на важливості професійної мотивації, яка виступає рушійною силою розвитку професіоналізму та створює сприятливі умови для самореалізації викладачів закладів вищої освіти у професійній діяльності.*

***Ключові слова:** мотиваційна сфера, професійна самореалізація, професійна мотивація, професійна діяльність, викладачі закладів вищої освіти.*

***Annotation.** The article deals with the essence and content of the concept of «professional self-realization»; the relationship between professional activity and motivation is indicated. The main features, components and functions of the motivational sphere are outlined. The importance of professional motivation is emphasized, which acts as a driving force for the development of professionalism and creates favorable conditions for the self-realization of teachers of higher education institutions in their professional activities.*

***Key words:** motivational sphere, professional self-realization, professional motivation, professional activity, teachers of higher education institutions.*

Вступ. В умовах глобальних змін сучасного суспільства, інтенсивності науково-технічного прогресу, стрімкого розвитку освіти виникає потреба у висококваліфікованих фахівцях, які є конкурентоспроможними, професійно та соціально мобільними, креативними та ініціативними, можуть швидко приймати самостійні рішення. Усе це стає можливим завдяки постійному самовдосконаленню та особистісно-професійному розвитку, що проявляється у процесі професійної самореалізації викладачів закладів вищої освіти, які прагнуть досягти оптимальних результатів у своїй діяльності. У цьому контексті, мотивація грає важливу роль в успішній професійній діяльності фахівців, є незамінною умовою ефективного виконання завдань та досягнення поставлених цілей.

Мета статті – висвітлити особливості мотиваційної сфери професійної самореалізації викладачів закладів вищої освіти.

Результати дослідження. Аналіз наукових праць дає змогу зробити висновок про міждисциплінарність та багатоаспектність поняття «самореалізація». Різнобічність і багатогранність його проявів свідчать про неоднозначність та комплексний характер цієї категорії. Термін «самореалізація» у психології розглядається в контексті самосвідомості людини; у філософії – самовдосконалення духу й тіла людини; у педагогіці – прагнення до якомога повнішого прояву можливостей, нахилів, здібностей, якостей; в акмеології – досягнення акмевершин у будь-яких видах діяльності [1].

Дослідники розглядають самореалізацію як свідомий, цілеспрямований процес, що розкриває та об'єктивує сутнісні сили особистості в її різноманітній практичній діяльності; як особистісне та професійне зростання, усвідомлення своїх дій, себе в суспільстві та в професійній діяльності [2]. Розвиток соціально активної та гармонійно розвиненої особистості значною мірою залежить від особистих зусиль самої людини, спрямованих на самовдосконалення та самореалізацію, що є необхідними для досягнення життєвого успіху

Термін «професійна самореалізація» розглядається як соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, що поєднує набуття професійного, практичного та духовного досвіду, вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків, є необхідною умовою для розкриття та реалізації професійного потенціалу особистості [2].

Головними складовими професійної самореалізації викладача ЗВО є:

- 1) його особистісна спрямованість на постійне зростання у педагогічній професії («педагогічна спрямованість»);
- 2) ціннісне ставлення до професії викладача, наявність визначеної потреби у професійному самовдосконаленні та професійного еталону;
- 3) високий рівень володіння професійною компетентністю, який виявляється в успішності виконання викладачем професійних функцій;
- 4) здатність до співтворчості, міжособистісної взаємодії, взаємного збагачення новими особистими змістами.

При вивченні наукових джерел, ми з'ясували, що процес професійної самореалізації викладачів ЗВО нерозривно пов'язаний з прагненням до систематичного, регулярного набуття, оновлення й поповнення відповідних знань, умінь, навичок, у яких відчувається потреба [3]. У процесі фахової самореалізації вмотивований викладач прагне оптимально досягати мети професійної діяльності, відповідно до вимог закладу вищої освіти.

На думку дослідників для досягнення особистісної професійної самореалізації важливими є самоцінність, саморозкриття, раціональне використання особистісного потенціалу [2]. Зміст професійної самореалізації містить етапи особистісного становлення в обраній професії, професійне зростання та розвиток професійної компетентності, набуття професійного інтелектуального досвіду. Особистісна зрілість свідчить про високий рівень самореалізації особистості. Характеристики особистісної зрілості проявляються на рівні самосвідомості й розкриваються в процесі контролю та саморегуляції поведінки у професійній діяльності.

Варто наголосити, що мотивація тісно пов'язана з діяльністю, зокрема психологи стверджують, що мотиви завжди відображають уявлення про мету діяльності, методи її досягнення, а також очікувані результати діяльності; саме мотив надає діяльності певної стійкої спрямованості.

На наш погляд, мотивація має найбільше значення для професійної самореалізації особистості, адже успішність професійної діяльності залежить не тільки від професійних знань, умінь, навичок, а й від професійної мотивації. Дослідники вказують на взаємозв'язок між діяльністю та мотивацією у процесі професійної самореалізації [3]. Незадоволеність фахівця власним рівнем професійного або особистісного розвитку призводить до появи нових мотивів, які в свою чергу спонукають до здійснення нових, більш досконалих видів діяльності. Варто зазначити, що мотивація самореалізації має індивідуальний, суб'єктивний характер і залежить від потреб кожної особистості.

Продовжуючи думку, підкреслимо, що мотивація може бути стійкою та нестійкою, зовнішньою чи внутрішньою, позитивною чи негативною. Стійка мотивація завжди ґрунтується на основних потребах людини, є рефлекторною та не потребує додаткового підсилення. Нестійка мотивація, навпаки, вимагає постійної підтримки зовнішньою або внутрішньою мотивацією [4]. Зовнішня мотивація містить мотиви, які знаходяться за межею самої особистості. Внутрішня мотивація виникає у свідомості людини через сам процес праці: розуміння соціальної важливості, задоволення від самої діяльності та результатів. Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, завдяки чому вона працює без зовнішнього тиску.

Позитивна мотивація ґрунтується на позитивних стимулах, заради яких людина вважає за потрібне прикладати свої зусилля: престиж, схвальна оцінка, матеріальне стимулювання, кар'єрне просування; негативна – на негативних: покарання, критика, осуд, штрафні санкції. Звичайно, негативна мотивація є більш потужною та ефективною, проте лише на короткий термін; вона забирає багато психічної енергії в людини. Однак, як зазначає Н. Мирончук [4], реалізація лише позитивної мотивації може призвести до втрати об'єктивного

оцінювання діяльності, формалізації її здійснення. Тому доцільним є поєднання як позитивної, так і негативної мотивації в самоорганізації діяльності, знаходячи оптимальний баланс, відповідно до кожної конкретної особистості.

У сучасних дослідженнях мотивація розглядається як система факторів, що детермінують поведінку фахівця (потреби, прагнення, мотиви, цілі, наміри, установки, намагання, ідеали тощо), які стимулюють та підтримують його поведінкову активність на певному рівні діяльності [5].

Мотиваційна сфера особистості є інтегральною якістю, що визначається сукупністю професійно-педагогічних настановлень, ціннісних орієнтацій, інтересів, що складають основу мотивів, тобто все те, що охоплює поняття «спрямованості особистості». Мотиваційна сфера професійної діяльності викладачів закладів вищої освіти містить різні види спонукань (професійні наміри і схильності, ціннісні орієнтації і мотиви професійної діяльності, професійні домагання і очікування, професійні установки, інтереси, готовність до професійної діяльності, задоволеність працею) [5]. Ефективність і результат професійної діяльності в цілому залежать від сформованості мотиваційної сфери, розвитку професійно важливих особистісних якостей і здібностей.

Необхідно зауважити, що мотивація людини формується у залежності від соціальних умов, виховання, спрямованості, широкого спектра особистісних властивостей. Як зазначає О. Поліщук, у залежності від обставин, люди можуть по-різному регулювати свої мотиви, підсилюючи чи послабляючи їх або навіть видаляючи із мотиваційної сфери. Дослідниця наголошує на наступних показниках мотиваційної сфери: професійні цінності, ідеали; розуміння значущості професії; професійний світогляд; володіння етичними нормами у професії, професійні домагання; професійне покликання, професійні наміри; професійні мотиви (не тільки зовнішні – інтерес до заробітку, але і внутрішні – прагнення до самореалізації), наявність реально діючих мотивів; професійні цілі, сильне цілепокладання; індивідуальність як самобутність професійного світогляду, системи оцінок, відносин; позиція професіонала – визнання себе як професіонала; прагнення до кар'єрного зростання, мотивація до різних видів

підвищення кваліфікації; задоволеність працею як усвідомлення відповідності свого рівня домагань вимогам професії [6].

У сучасних дослідженнях професійної мотивації викладачів закладів вищої освіти виявлено мотиви їх професійної діяльності: можливість самореалізації, розумова праця, зацікавленість у предметі, який вони викладають [5, с. 108]. Під мотивами професійної діяльності дослідники розуміють здатність особистості усвідомлювати предмети актуальних потреб як внутрішніх, так зовнішніх. Ці потреби задовольняються через професійне виконання поставлених завдань і спонукають до самовдосконалення, самоосвіти та просування по кар'єрних сходах. Провідним мотивом, що лежить в основі особистісно-професійного розвитку, називають можливість самореалізації за допомогою професії.

Наголосимо на тому, що *професійна мотивація виконує низку регульовальних функцій щодо професійної діяльності:*

- спонукальну (активізує потребу у певному виді професійної діяльності);
- спрямовуючу (визначає вибір та характер мети професійної діяльності);
- регулюючу (визначає ієрархію ціннісних орієнтацій особистості, зміст та співвідношення мотивів професійної діяльності) [5].

О. Браславська виявила, що для підтримки мотивації до педагогічної діяльності цінними є наступні шляхи: чітке усвідомлення специфіки професії, розкриття суспільної значущості; володіння новітніми технологіями викладання; підтримання активної позиції; усвідомлення можливості особистісного та професійного зростання [7]. Формуванню професійної мотивації сприяє бажання до самовдосконалення, тенденція розвивати аналітичні навички, сформована здатність до рефлексії, вміння передбачати наслідки педагогічних впливів.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що позитивне ставлення до професії, мотивація та професійний розвиток викладачів закладів вищої освіти є надзвичайно важливими факторами, які визначають розвиток їх професіоналізму. Мотивація спонукає викладачів закладів вищої освіти до

саморозвитку, самоактуалізації, самореалізації в професійній діяльності. Мотивація істотно впливає на продуктивність особистісного й професійного зростання викладачів закладів вищої освіти, стимулює їх на досягнення визначених цілей та спрямовує до активної діяльності.

Список використаних джерел

1. Лебідь О.В., Цуркан Л.В. Професійна самореалізація вчителя початкових класів: дефінітивний аналіз поняття. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2021. № 2(22). С. 231-237.

2. Артемова О. (2010). Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону.* 2010. № 1. С. 97-102.

3. Абсалямова Я.В. Мотивація як головний фактор професійної самореалізації викладача іноземних мов технічного ВНЗ. *Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXVII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Будапешт.* - Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. № 8(27). С. 73-80.

4. Мирончук Н.М. Самомотивація як складова самоорганізації викладача у професійній діяльності. *Проблеми освіти,* 2018. № 88 (2). С. 65-74.

5. Купчак М., Саміло А. Професійна мотивація як внутрішній чинник розвитку професіоналізму майбутнього менеджера. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,* 2020. № 21. С. 107-112.

6. Поліщук О.М. Мотивація та її ресурси в освітньому просторі. *Вплив комунікативно-інформаційного простору на психологічні особливості й особистісні ресурси людини в умовах дії дестабілізаційних факторів на суспільство: монографія.* - Чернівці, 2022. С. 227-252.

7. Браславська О., Озерова Л. (2020). Теоретичні основи формування професійної мотивації майбутнього вчителя в умовах фахової підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя,* 2020. № 2(22). С. 21-30.